

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМЦІВ

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять із курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

ОДЕСА
ОНУ
2024

УДК 81'28=161.2(072)

Д44

Укладачі:

С. С. Поліщук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців;

Г. В. Сенік, старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців.

Рецензенти:

А. П. Романченко, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. М. Новак, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства ОНУ імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою філологічного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова.*

Протокол № 3 від 8 листопада 2023 р.

Д44 **Діалектологія** української мови [Електронний ресурс] : електрон. метод. рекомендації до практич. занять із курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації 035.01 Українська мова та література / уклад. : С. С. Поліщук, Г. В. Сенік. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. – 54 с. – 1,0 МБ.

У методичних рекомендаціях висвітлено основні відомості про курс, сформульовано мету, завдання, репрезентовано тематику дисципліни «Діалектологія української мови» та матеріали до практичних занять, подано завдання для індивідуальної й самостійної роботи, перелік питань до підсумкового контролю, критерії оцінювання, рекомендовану літературу.

Пропоновані методичні рекомендації розраховано на здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія спеціалізацією 035.01 Українська мова та література.

УДК 81'28=161.2(072)

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ	5
ТЕМАТИКА ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	7
САМОСТІЙНА РОБОТА	36
ІНДИВІДУАЛЬНЕ САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ	37
ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ	39
КОНТРОЛЬНА РОБОТА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	42
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	44
ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ	46
РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ	47
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	48
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	53

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Вступне слово

Освітньо-професійною програмою «Діалектологія української мови» підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.01 Українська мова та література в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова передбачено вивчення студентами 2-го курсу відповідної спеціальності системи термінів та історії розвитку української діалектології, аналіз вокалізму та консонантизму українських діалектів, розгляд діалектних особливостей у морфології, синтаксисі, лексикології, фразеології тощо.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни: розглянути діалектне членування української мови, висвітлити діалектні особливості різних мовних рівнів, навчити розпізнавати тексти, що належать до тих чи інших говірок, говорів, наріч та сприяти вдосконаленню норм правильної літературної вимови.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни є такі: з'ясувати предмет і завдання курсу; подати процес становлення української діалектології; ознайомити з основними наріччями, групами говорів, діалектами та говірками української мови; розкрити й обґрунтувати особливості фонетичних, морфологічних, синтаксичних та лексичних особливостей кожної з груп діалектів; науково обґрунтувати засади, на яких базуються норми, властиві сучасній українській літературній мові та продемонструвати діалектні відмінності від цих норм.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати: основні поняття української діалектології як науки, її предмет, значення, завдання та історію розвитку; особливості діалектного членування української мови; етапи формування сучасної української літературної мови на базі діалектів; особливості та наукову інтерпретацію фонологічного, фонетичного, акцентуаційного й гра-

матичного структурних рівнів української діалектної мови і словниковий, фразеологічний склад окремих діалектів та їхніх об'єднань; межі поширення окремих діалектних явищ; методи збирання і дослідження діалектного матеріалу;

вміти: аналізувати різні джерела вивчення говорів; записувати говіркове мовлення фонетичною транскрипцією; визначати мовно-територіальні утворення української діалектної мови; здійснювати фонетичний, морфологічний, синтаксичний і лексичний аналіз зразків діалектної мови як у давніх, так і в новіших записах; визначати можливі види роботи для усунення діалектних помилок, використовуючи окремі методичні статті з досвіду роботи над діалектизмами; виявляти й аналізувати діалектизми у творах художньої літератури, зокрема у тих, що вивчаються в школі.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин (20 год. лекцій, 16 год. практичних, 54 год. самостійної підготовки) / 3 кредити ECTS; заочне навчання – 90 годин (із них лекції – 6, практичні – 6, самостійна підготовка – 78) / 3 кредити ECTS.

Серед **методів навчання**, застосовуваних у процесі викладання пропонуваного курсу, такі: *словесні* (лекція, пояснення, постановка й обговорення проблемних питань), *наочні* (презентація результатів дослідження), *практичні* (тренувальні вправи, виконання творчих й індивідуальних самостійних завдань).

Матеріал методичних указівок розташовано згідно з робочою програмою курсу «Діалектологія української мови» та представлено трьома змістовими модулями з відповідною тематичною рубрикацією. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Вступ. Українська діалектологія як наука. 2. Діалектні особливості у фонетиці. 3. Діалектні особливості у морфології, синтаксисі та лексиці.

До кожного модуля в методичних рекомендаціях конкретизовано теми та завдання. Матеріал у змістових модулях розміщено в такій послідовності: назва теми, питання та завдання, які слід підготувати до практичного заняття. Далі подано список навчальних та наукових джерел, необхідних для опрацювання запропонованої теми.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Змістовий модуль 1.

Вступ. Українська діалектологія як наука

Тема 1. Предмет, завдання, система термінів української діалектології.

Тема 2. Дослідження та збирання діалектних матеріалів.

Тема 3. Історія розвитку української діалектології.

Змістовий модуль 2.

Діалектні особливості у фонетиці

Тема 4. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму.

Тема 5. Звукосполуки *ри, ли* в різних українських діалектах.

Тема 6. Загальна характеристика консонантизму українських діалектів.

Змістовий модуль 3.

Діалектні особливості у морфології, синтаксисі та лексиці

Тема 7. Морфологія української діалектної мови (іменник, прикметник, числівник, займенник).

Тема 8. Дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, частка.

Тема 9. Синтаксис української діалектної мови.

Тема 10. Лексика та фразеологія української діалектної мови.

Тема 11. Українські наріччя. Українська діалектна мова як складна ієрархія діалектних одиниць.

ТЕМАТИКА ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Вступ. Українська діалектологія як наука

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Теми 1–2. Предмет, завдання, система термінів української діалектології. Дослідження та збирання діалектних матеріалів

1. Предмет, значення діалектології та її зв'язок з іншими науками.
2. Описова й історична діалектологія. Завдання діалектології.
3. Діалектний та літературний різновиди української національної мови.
4. Мовно-територіальні утворення: *говірка, говір (діалект), наріччя*.
5. Давні та новостворені мовно-територіальні утворення.
6. Територіальні діалекти й діалектна мова. Соціальні діалекти.
7. Джерела вивчення територіальних діалектів. Основні методи збирання діалектного матеріалу: *анкетний та експедиційний*.
8. Програми і питальники для збирання діалектного матеріалу.
9. Метод монографічного діалектного дослідження. Його різновиди.
10. Метод лінгвістичного картографування або лінгвістичної географії. Розвиток лінгвогеографічного аспекту. Типи лінгвістичних атласів. Поняття про *діалектне явище, ареал, ізоглосу та пасмо ізоглос*.
11. Українська лінгвогеографія. «*Атлас української мови*» (1984, 1988, 2001).
12. Фонетична транскрипція.

Домашнє завдання:

Вправа 1. З'ясуйте лексичне значення соціолектів, поділіть їх на групи за сферами вживання. Доповніть утворені групи відомими Вам словами.

Аватарка, аварійка, автомат, бабки, бабло, беемвешка, беха, ботан, бро, бублик, бумер, вікно, вінт, валом, глючити, горбатий, гривняк, гріни, заліковка, запаска, зарубіжска, зашквар, зумери, домашка, ізі, капуста, клава, комп, коріш, крінж, курсач, лаве, лагати, материнка, мод, морда, поп іт, орати, пеньонзи, рагуль, ручник, са-

мособейшн, санька, сімпл-дипмл, торпеда, універ, фізра, хвіст, чайник, юзер.

Вправа 2. Укладіть словник відомих Вам жаргонізмів, професіоналізмів, або сленгізмів, однієї зі сфер вживання, напр.: військових, водіїв, музикантів, фахівців у галузі ІТ, студентів й учнів, молоді та ін. (не менше 12 слів).

Вправа 3. На основі вже відомої Вам інформації про підготовку та процес збирання діалектних матеріалів сформулюйте рекомендації для успішного запису говіркової лексики.

Вправа 4. За зразком відомих Вам програм і питальників для збирання діалектного матеріалу, укладіть власну програму на 5–6 питань.

Тематика довільна, напр.: *назви одягу і взуття; назви аксесуарів та прикрас; назви їжі й напоїв; найменування кухонного начиння; назви рослин (зернових культур, зернобобових культур, овоче-баштанних культур, фруктів, ягід, дерев, кущів, квітів, кімнатних рослин, польових рослин, бур'янів тощо); назви тварин (свійських, диких, птахів, домашніх улюбленців тощо); назви сільськогосподарської техніки; назви сільськогосподарських приміщень; лексика рибальства; лексика бджільництва; будівельна лексика; весільна лексика; лексика родильного обряду тощо.*

Вправа 5. Апробуйте у рідній Вам говірці укладену згідно з вправою 4 програму для збирання діалектного матеріалу.

За зразком фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, поданої в I томі «Атласу української мови» (1984), зробіть фонетичну транскрипцію 10 речень із відповідей діалектоносіїв.

Визначте, до якого говору та наріччя належить Ваша говірка.

Вправа 6. Охарактеризуйте одну з карт «Атласу української мови» (1984, 1988, 2001), на якій відображено говір, до якого належить Ваша рідна говірка.

Література:

1. Атлас української мови : в 3 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні [та ін.] ; [редкол.: І. Г. Матвіяс (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1984–2001.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Дзензелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. 2-е вид. Київ, 1987. 300 с.
3. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. 168 с.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001425>
4. Поліщук С. С. Лексика говірок Середнього Надбужжя в діалектному словнику. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 64–79.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283846/282860>
5. Поліщук С. С. Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2017. 375 с.
6. Прилипко Н. П. Лінгвістична географія. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um181.htm>
7. Програма для збирання сільськогосподарської лексики говірок Центральної Слобожанщини / укладач : Р. Л. Сердега. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. 40 с.
8. Словник українських говорів Одещини / за ред. О. І. Бондаря. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 222 с.
9. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
10. Ставицька Л. О. Український жаргон = A Dictionary of Ukrainian Slang : словник : містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики, НАН України, Ін-т укр. мови. Київ : Критика, 2005. 494 с.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001680>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема 3. Історія розвитку української діалектології

1. Перші спроби виділення говорів української мови (Опанас Шафонський, Олексій Павловський).
2. Погляди Івана Вагилевича щодо наріч і говорів української мови.
3. Спроби класифікації українських діалектів Якова Головацького.

4. Загальна характеристика класифікації українських діалектів Агатангела Кримського.
5. Групування українських говорів Івана Зилінського та дослідження 1930–1940 рр.
6. Становлення сучасної класифікації українських діалектів у працях 2-ї пол. ХХ ст.
7. Основні напрямки сучасних діалектологічних досліджень в Україні.

Домашнє завдання:

Завдання 1. Підготуйте повідомлення тривалістю до 5 хв. на одну із тем:

1. Внесок *Михайла Максимовича* в розвиток української діалектології та його погляди на класифікацію українських діалектів.
2. Значення праць *Олександра Потебні* для розвитку української діалектології.
3. *Костянтин Михальчук* як основоположник української діалектології. Твердження вченого щодо класифікації українських говорів і роль його праць в українському мовознавстві.
4. Монографічні дослідження українського діалектного простору кін. ХІХ – поч. ХХ ст.
5. Монографічні дослідження українського діалектного простору кін. ХХ – поч. ХХІ ст.
6. Внесок *Олени Курило* у розвиток української діалектології.
7. Постать *Всеволода Ганцова* в українській діалектології.
8. Внесок *Степана Бевзенка* у вивчення говорів української мови.
9. Внесок *Федота Жилка* в розвиток української лінгвогеографії.
10. Дослідження говорів української мови у студіях *Івана Матвіяса*.
11. Внесок *Йосипа Дзензелівського* в розвиток української діалектології.
12. Роль *Павла Гриценка* у збереженні традицій української діалектології та популяризації сучасних діалектологічних досліджень.

Завдання 2. Прослухайте і занотуйте наукову доповідь: *Гриценко П. Ю.* Українська діалектологія у слов'янському контексті: осягнення і проблеми : наук. доповідь. *Інститут української мови НАН України.*

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CvvDbO fW5EE&t=52s>

Література:

1. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посібник ; ред. Н. В. Леонова. Київ : Вища шк., 1991. 230 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000839>
2. Гриценко П. Ю. Мова у просторі: від картографування до ареалогії : монографія. Київ : КММ, 2017. 438 с.
URL: <http://www.komm.ltd.ua/images/HRYTSENKO.pdf>
3. Гриценко П. Ю. Українська діалектологія у слов'янському контексті: осягнення і проблеми : наук. доповідь. Інститут української мови НАН України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CvvDbOfW5EE&t=52s>
4. Жилко Ф. Т. Українська літературна мова кінця XIX і початку XX ст. [Електронна копія] : лекція для студ.-заочників мовно-літ. ф-тів пед. і учител. ін-тів. Електрон. текст. дані (1 файл : 20,2 Мб). Київ : Рад. шк., 1948 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2020).
URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11913>
5. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 3–12.
URL: <https://movoznavstvo.org.ua>
6. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. 168 с.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001425>
7. Олена Курило – репресована мовознавиця, що визначила норму української мови у XX–XXI ст. Ген українців : студії І. Фаріон.
URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=IjrgbqiziB8>
8. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. 191 с.
URL: https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialectologiya_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
10. Шерех Юрій. Всеволод Ганцов. Олена Курило = Vsevolod Hancov. Olena Kurilo. Вінніпег : Накладом Українського Народного Дому в Торонті, 1954. 76 с. (Українські вчені / Укр. Вільна Акад. Наук ; ч. 5).
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009547>
11. Шевельов Ю. В. Портрети вітчизняних мовознавців. Київ : Академія, 2002. 132 с.
12. Шерех Юрій. Кость Михальчук. *Українська вільна академія наук* / ред. Л. Т. Білецький. Вінніпег : TRIDENT PRESS LTD., 1952. Серія : Українські вчені. Ч. 3. 40 с.
URL: <https://web.archive.org/web/20200615171032/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1517/file.pdf>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Діалектні особливості у фонетиці

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема 4–5. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму. Звукосполуки *ри, ли* в різних українських діалектах

1. Відмінності в системі голосних фонем у діалектах української мови.
2. Чотири основні діалектні системи. Особливості діалектного протиставлення голосних фонем.
3. Голосні фонemi та їх вияви в говорах.
4. Явища вокалізму: афереза, вставні голосні [о], [е]; гіперичні явища.
5. Звукосполуки [ри], [ли] в південно-східних і північних та [ир], [ил] у значній частині південно-західних діалектів.
6. Діалектні відмінності у наголошуванні слів.

Домашнє завдання:

Вправа 1. Прокоментуйте реалізацію фонemi / *i* / в різних говорах української мови?

¹икау́ка, ин¹дик, ¹ин'її, ¹инколи, ¹иншиї, ир¹жа, ир¹жавий, ир¹жати; ¹икау́ка, ин¹дик, ¹ин'її, ¹инколи, ¹иншиї, ир¹жа, ир¹жавий, ир¹жати; ¹и¹кау́ка, и¹н¹дик, ¹и¹н'її, ¹и¹нколи, ¹и¹ншиї, и¹р¹жа, и¹р¹жавий, и¹р¹жати; ¹гикау́ка, гин¹дик, ¹гин'її, ¹гинколи, ¹гиншиї, гир¹жа, гир¹жавий, гир¹жати; грүү, ¹дүүка, хл'үү; wу́л, dwу́р, снүү; о¹бид, ¹пишки, сниг; о¹бед, пе¹сок, снег; ¹беседа, сено¹кос; ¹л'їето, ¹с'їено, ¹тоб'їе; и¹руша, ил¹нишче; ц'ул'у¹вати; wи¹л, ки¹н', снi¹п; wул, кун'; wыл, кын', хвыст, i¹ти, к¹репкиї.

Вправа 2. Прокоментуйте вияви фонemi / *и* / в різних діалектах української мови?

¹ви¹соко, ¹ми¹ло, ми¹н'ї; ¹в'ї¹нас, м'ї¹н'ї, ¹ч'ї¹сто; г¹лена, ¹жето, п¹реїде; ме¹н'ї, хме¹з, та¹ке¹ї; жи¹ве, ¹ри¹ба, ши¹рокиї; бык, жыто, чыто.

Вправа 3. Прокоментуйте реалізацію фонemi / *е* / в різних говорах української мови?

¹даришо, ж¹ман'а; д¹ен', ти¹п¹ер; ¹зеле¹но, се¹ло; ви¹зу, ми¹н'і; зим¹л'а, си¹ло; ¹семи¹, че¹тыри, у¹ч¹ера, йе¹го; г¹райц¹'а, з¹най¹мо, ¹май¹ім, м¹'і¹н'і.

Вправа 4. З'ясуйте реалізацію фонем / о / та / у / в говорах української мови. Пригадайте, у яких варіантах вказані фонемі виступають у Вашій рідній говірці? Наведіть по 5 прикладів.

Вправа 5. Прокоментуйте вияви фонем / а / в різних діалектах української мови?

¹зо¹у¹тра, ка¹зо¹у, спо¹у; го¹р'ача кор¹топл'а; йези¹кати¹, йей¹це, ¹пойес, га¹р'ечий, ха¹з'ейка; ¹дикувати; ¹дес'ім', о¹динац¹'ім'.

Вправа 6. Прочитайте текст № 92, у якому збережено зразок діалектного мовлення говірки с. Товстий Ліс Чорнобильського р-ну Київської обл. (запис здійснений у с. Липівка Макарівського р-ну Київської обл. у жовтні–листопаді 1995 р.). Охарактеризуйте фонетичні особливості вокалізму вказаної говірки.

Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та інші. Київ : Довіра, 1996. С. 136–137. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009466>

Вправа 7. Прочитайте наведені нижче тексти й охарактеризуйте особливості вокалізму східноподільських говірок подільського говору південно-західного та західностепових говірок степового говору південно-східного наріч української мови.

1) ви пам'ятай¹те як мо¹чили і об¹робл'али ко¹нопл'і? // (Поліщук С. С.) // п'радишо вири¹вали / а то¹д'і мо¹чили ўр'іч¹ках / при¹си¹пали зим¹л'ойу / шоб ни¹пото¹нуло / в'ідте і¹в'ідте ¹колики за¹би¹вали так ро¹били т'іс¹нен'ко / шоб¹во¹да ни¹за¹брала / а то¹д'і там ¹через ўрем'а ўже п'робуйут чи¹во¹но ўже го¹тове / вит'а¹гайут / ¹сушат / то¹д'і ўже об¹робл'айут / там ба¹тел'на / на¹ба¹тел'ну б'йут упи¹ред / а то¹д'і об¹робл'айут на¹щч'іт'ки / ¹дергайут / к'лоча ок'ремо на¹кужил'і пра¹дут / а¹кукли на¹сороч'ки / ¹ранче / як бу¹ли радоў¹л'ан'і сороч'ки / на¹рушни¹ки / це то¹д'і так // (Романюк Г. С.).

Запис спогадів Ганни Сидорівни Романюк, 1938 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова

С. Поліщук в говірці с. Бандурове Гайворонської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.

2) *ви пам'ятай^ете часи / коли ко^ннопл'і // ви^ерошчували? // (Поліщук С. С.) //* йа / дочка / ходила у^т'і ко^ннопл'і // і^рубашка була ў^м'ени / і^{сп}'ідниц'а / і^жукеточка // а^муш'чини у^{шт}'а^нах // шт'а^ни шили // а^утром / йак уст'аниш / спиш у^т'ак'ї ру^башц'і / та^ї на^т'іл'і / йак кана^л'а ви^еходит / бо^{во}'но 'робл'ане // і^т'ак ми 'тет'і про^свато ходили // ти^епер ви^еки^едають к'рашче / йак ми то^у'д'і про^свато // п'рамо шили с^т'акого с^к'о^ннопл'аного // п'рали на^п'рат'ц'і // та^к'а п'ратка / 'кужил' // п'рали // а^{то}'д'і на^{ви}'ерс'тат'і робили ж'ін'ки са^м'і та^к'е полот'но і с^т'ого полот'на і^{ск}'ати^{ер}'ки робили // ў^п'и^ерет ко^ннопл'і на^м'очували на^{бу}'гу / ви^еми^евали // а^{то}'д'і була би^етел'н'а / напи^ерет на^{би}'ел'ел'н'у 'били // а^{то}'д'і 'терни^ец'а / це ў^ж'е 'м'іл'ча // а^{то}'д'і шч'ітка / та^к'а здо^р'ова шч'ітка / на^б'ита жи^ел'ізом / та^к'е / йак шчи^еду^х'и // а^{то}'д'і чи^есали / і^{то}'д'і чи^есали на^т'у шч'ітку / о // та^ї та^к'е доў^г'ен'ке с'т'агали / це ми^екан'ки / а^{то} ў^ж'е сп'ід'н'ішче / пач'іс'ки / а^{то} 'са^м'е на^їлуче / то^т'о 'кукла // і^т'і кук'ли / ў^ж'е це / на^їлуче / на^їтонше / п'рали // ди^ес'атка ка^з'али // і^{то}'д'і робили на^{ви}'ерс'тат'і / 'ж'інка / та^к'ї ди^ери^еў^й'аний ви^ерс'тат / робили і^ш'или рубашки / шт'а^ни / ўс'о // а^й'ак 'л'ажіш! // на^т'іл'і / 'точно / йак ко^н'ова // (Лівіцька О. З.) // ў^м'ени це ўс'о йе // ў^б'аби 'ган:и були і^г'раб'лі / і ў^м'ени во^н'и йе // шоб^з'а^несла ў^м'узеї / то ни^е ў^м'іс'тило^с'а^б / і^{ви}'ерс'тат йе / і^с'ну^в'алка / і^м'ото^в'ило // (Ниуро^в'а В. К.) // а ў^м'ени лиш то / шо^к'о^ннопл'і // це йа / 'кажу / шо йе / а^й'о^т'о 'може ў^ж'е^ї ни^ема // на^г'ор'ішч'і ко^л'ис' було // (Лівіцька О. З.) // ў^м'ени ў^к'ухн'і ви^ерс'тат сто^ї'іт і^с'ну^в'алка / а^н'ачин'а на^г'ор'ішч'і // (Ниуро^в'а В. К.) // мо^ї'а 'мама робила на^{ви}'ерс'тат'і // пок'расит // та^к'і смуш'кат'і / та^к'і п'ідв'ікони^еки і^р'адна // ко^л'ис' жи^п'рости^ен'і ни^ести^елили / а^р'адна // 'п'іл'ки / засти^ел'али ос'лони // то^у'д'і стул / 'р'ітко ў^к'ого с'тула / а^{то} ос'лони // (Лівіцька О. З.).

Запис спогадів *Ольги Захарівни Лівіцької*, 1917 р. н., та *Валентини Костянтинівни Ниурової*, 1944 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Слюсареве Савранської селищної громади Подільського р-ну Одеської обл. у 2015 р.

3) *ви пам'ятай^ете йак мо^ч'или ко^ннопл'і? // (Толмачова В. М.) //* от^ї'іх / скла^д'али ў^в'оду / йа^ж з^н'айу / йак 'мама ше / ота^к'о 'холодно / 'ос'ін'і / во^д'а^с хо^л'одна / а^р'ан'че йак? / би^с'шта^н'іў

хо¹дили / й¹убки т¹іш ши¹рок¹і і¹за¹лаз¹ат¹ на / ў¹р¹ічки з¹боку ви¹копуйут¹ та¹ку / йак ў¹род¹і кир¹ниц¹а / і¹т¹і ко¹нопл¹і ту¹да с¹таўл¹ат¹ / а¹там жи¹ш wo¹да / і¹прики¹дають¹ зим¹л¹ойу / wo¹ни там ви¹мокують¹ // а¹по¹том йіх вики¹дають¹ / і¹wo¹но то¹д¹і ўже йак вики¹дають¹ / і по¹мойіму йіх про¹сушуйут¹ чи¹н¹е / а¹то¹д¹і та¹ка ¹терниц¹а бу¹ла і¹с¹тавили / і¹виби¹вали / і¹то¹ш полу¹чалос¹а о¹т¹іш / з¹найиш? / йак ¹нитки оце¹wo / йак ко¹ра о¹то / з¹лазило іс¹ц¹ого¹ш / ну / шо з¹лазе / йак ко¹ра / о¹то / а¹то¹д¹іш йо¹го там моло¹тили / про¹сушували і¹то¹д¹і пр¹али / ¹били та¹к¹і сп¹іц¹ал¹но / чи¹сали / та¹к¹і бу¹ли / ц¹іш / к¹руглі з¹у¹бами / йак оце рош¹чоска / а¹то та¹к¹і на¹бит¹і г¹воз¹д¹і і¹брали / і¹та¹ко (*показує*) ви¹ч¹ісували / пон¹імайиш? / і¹с¹терн¹а о¹то / шо йак поб¹йеш wo¹но // (*Толмачова Г. Г.*).

Запис спогадів *Ганни Григорівни Толмачової*, 1944 р. н., здійснений студенткою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова В. Толмачовою в говірці с. Благодатне Благодатненської сільської громади Первомайського р-ну Миколаївської обл. у 2015 р.; затранскрибувала текст аспірантка кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова Світлана Поліщук.

Вправа 8. Визначте, яке фонетичне явище лежить в основі творення поданих нижче діалектизмів?

– бо¹зар, го¹лушка, ко¹рас¹, ко¹чан ко¹пусти (зокрема у слобожанських говірках та в говірках південного Поділля);

– бо¹рак, о¹сад¹ба, обри^екоса, о¹кац¹йя (в нижньонадприп'ятських правобережнополіських говірках, у суміжних говірках Сумської та Харківської областей, у південнобессарабських говірках на Одещині та ін.);

– ¹в¹івер – ‘овес’, в¹ітець, ¹дохт¹ір, ¹м¹іжно – ‘можна’ (зокрема в надсянських говірках).

Вправа 9. Поясніть особливості відбиття звукосполук [ри], [ли] в південно-східних і північних говорах та [ир], [ил] у частині південно-західних діалектів української мови. Проілюструйте це явище мінімум 2–3-ма прикладами з кожного наріччя.

Вправа 10. Заналізуйте діалектні відмінності у наголошуванні слів говірки Вашого рідного населеного пункту. Проілюструйте їх прикладами (мінімум 6) з мовлення діалектоносіїв.

Література:

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністріянщина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі.
URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
URL: <https://archive.org/details/bevzenko1>
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Збірник вправ та завдань. Київ : Вища школа, 1987. С. 18–32.
4. Глібчук Н. М., Костів О. М. Українська діалектологія : підручник. Львів : Піраміда, 2023. 552 с.
5. Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та інші. Київ : Довіра, 1996. С. 136–137.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009466>
6. Поліщук С. С. Фонетичні й лексико-семантичні ознаки східноподільських говірок середньонадбузького ареалу. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2023. С. 68–77.
7. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19374>
8. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. С. 57–63.
URL: https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialektologiya_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Романченко А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2016. Вип. 23. С. 67–74.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/8903>
10. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема 6. Загальна характеристика консонантизму українських діалектів

1. Склад приголосних фонем у говорах української мови.
2. Кореляція твердості / м'якості приголосних в українських говорах.

3. Диспалаталізація [р], [ц] у різних позиціях у низці говорів української мови.
4. Палаталізація у кінці складів і слів українського діалектного простору.
5. Перехід дзвінкості фонем у діалектах української мови.
6. Явища асиміляції, протези, метатези в українських діалектах.

Домашнє завдання:

Вправа 1. За картами № 24–26 «Атласу української мови» (2001) (III том, II частина) з'ясуйте поширення в українському діалектному континуумі таких фонетичних рис, як: [р'] перед [а], [р] перед [а] та вияви кінцевого [р] в говірках Нижньої Наддніпрянщини та Причорномор'я.

Вправа 2. З'ясуйте реалізацію фонем / *ф* / у говорах української мови. Пригадайте, як ця фонема представлена у Вашій рідній говірці? Підтвердьте свою відповідь прикладами.

Вправа 3. Розгляньте наведені діалектизми і поясніть, як відбивається двофонемна сполука [губний + й] у говорах української мови?

- *в'імн'а, ім'н'а, м'н'асо, м'н'ата, м'н'атка, полумн'а, с'імн'а, солон'н'аник, мн'ах'ка, мн'а'гус'ін'ка, м'н'ати, памн'а'тати* тощо;
- *го'лубл'ата, жабл'ачий; здо'роўл'а, кроўл'анка, дириўл'аний, ко'роўл'ачий; рипл'ах, хлопл'атко* тощо.

Вправа 4. Розгляньте наведені приклади і поясніть, як відбиваються двофонемні сполуки [бл'], [вл'], [мл'], [пл'] у дієсловах 3-ї особи множини другої дієвідміни в різних українських говорах? Доповніть перелік діалектизмів власними прикладами.

- *во'ни л'убл'ат / л'убйат / л'убет'* боршч з м'н'асом;
- *во'ни лоўл'ат' / лоўйат / ловет'* коўбел';
- *во'ни ломл'ат / ломйат' / ломет'* кача'ни куку'рузи;
- *во'ни л'інл'ат' / л'інйат / л'інет* ва'реники тощо.

Вправа 5. Розгляньте наведені діалектизми і поясніть, як відбиваються двофонемні сполуки [бл'], [вл'], [мл'], [пл'] у дієсловах 1-ї особи однини другої дієвідміни?

йа ¹л'убйу м'н'атний чай; йа ¹лоўйу с'шого ко'та; йа ¹кормйу ¹когута зи^{ер}ном; йа ¹куп'йу ¹цего т'рактора тощо.

Вправа 6. Розгляньте наведені слова й охарактеризуйте фонетичні зміни в системі консонантизму різних говорів української мови. Розширте перелік подібними діалектизмами.

¹во'вес, ¹вози^{еро}, ¹вос'ін', ¹woch'i – 'очі', ¹вубора – 'обора', ¹вутава – 'отава' (у поліських, наддністрянських, надсянських, північнокарпатських говірках), ¹го'бора, ¹гозе^{еро}, ¹гой'рок, ¹гали'ча, ¹гоб:и'рати, ¹в'ідго'рати, ¹го'рати, ¹гочи'рет (здебільшого у говорах південно-західного наріччя, зокрема у подільському), ¹р'імний, ¹пот'р'імно, ¹жан:ий (у більшості говорів південно-західного наріччя, у західнополіському говорі, подекуди в говорах південно-східного наріччя), ¹г'іўчи'на, ¹г'іти, ¹мед'в'іг – 'ведмідь', ¹др'ік – 'дріт', ¹ск'іў – 'стіл' (спорадично в покутсько-буковинській та східнокарпатських говірках), ¹у'гн'із'зі – 'у гнізді', ¹с'ц'і'на – 'стіна' (у значній частині говорів південно-західного та у правобережних говорах південно-східного наріччя української мови), ¹ко'гос, ¹чо'гос (здебільшого в покутсько-буковинському, гуцульському, подільському говорах південно-західного наріччя української мови), ¹б'лиско, ¹ниско, ¹ко'ниско, ¹хлоп'чиско (у галицько-буковинському, лемківському говорах та ін.), ¹бу'рак, ¹бура'чок, ¹град'ки, ¹п'рад'іво, ¹п'рала на ¹п'радку, ¹рад'но, ¹кур'атник, ¹ра'бий, ¹шк'іра'не, ¹п'рамо, ¹байстру'ки, ¹господару'вати, ¹м'ірати (у подільському, волинському, частково у наддністрянському, у західнополіському і східнополіському говорах української мови) тощо.

Вправа 7. Прочитайте текст № 139, у якому збережено зразок діалектного мовлення говірки с. Луб'янка Поліського р-ну Київської обл. (запис здійснений у с. Луб'янка Васильківського р-ну Київської обл. в листопаді – грудні 1995 р.). Охарактеризуйте фонетичні риси консонантизму вказаної говірки.

Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та інші. Київ : Довіра, 1996. С. 239. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009466>

Вправа 8. Прочитайте наведені тексти і зробіть аналіз фонетичних рис систем консонантизму східноподільських говірок подільського говору південно-західного та західностепових говірок степового говору південно-східного наріччя української мови.

1) йа то'б'і скажу п'рикаску / при'їхаў кум до'кума / го'род го'рати / 'к'ін'миж 'ран'че го'рали го'роди / ну'во'ни со'б'і 'с'іли го'бидва / 'добре ф'л'оснули / та'ї ха'з'айин л'ах / та'ї ли'жит со'б'і / а'тої кум пи'тайе / шо'куме / ну / а'й'ак жи'ш це / шо'ти ли'жиш / а'шо ми'н'і ро'бити? // а'шо йа то'б'і 'можу ска'зати 'куме / йак го'реш / так го'ри / зро'би 'чорним дого'ри і'ў'с'о ☺ // (Запис спогадів *Олександри Мойсеївни Лукаш*, 1928 р. н., здійснений аспіранткою кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці смт Завалля Заваллівської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

2) фа'сол'і р'із'ні сор'ти йе // о'бично ў'нашому хо'з'аїств'і / ну / ми ў'дома ви'рошчуйимо / це ви'рошчуйим фа'сол'у нази'вайиц'а 'так'і к'расними х'лопчиками // а'то'д'і нази'вайиц'а фа'сол'а п'ілот / 'чорними та'кими 'ц'аточками // (Запис спогадів *Зої Степанівни Грицай*, 1934 р. н., здійснений аспіранткою кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Мощене Гайворонської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

3) то'мн'ах'ка д'л'а'голуб'ц'і'ў / а'тви'єр'да ка'пуста / це д'л'а'того шо'б'ти мо'гла са'лат з'нейі зро'бити / ну / пок'васити ў'д'ішку там чи ў'банку // (також із розповідей *Зої Степанівни Грицай*);

4) 'пупл'анок / 'доц'а / це 'пупл'анком нази'вайиц'а той ог'і'рочок / йа'к'її / на'йа'кому ше ни'в'ід'п'аў цв'і'точок на'к'ін'чику / де в'ін ма'н'ус'ін'кий / ма'н'ус'ін'кий і / цв'і'точок ше тої оста'йец'а / в'ін ше / ў'же / йак в'ітпаде і'в'ін ста'йе т'рошки 'б'іл'ший / то'д'і ў'же нази'вайиц'а корн'і'шон // (Запис спогадів *Петра Івановича Богдана*, 1939 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова Світланою Поліщук в говірці с. Чаусове Друге Первомайської громади Первомайського р-ну Миколаївської обл. у 2015 р.);

5) бакла'жани у'нас на'городах ни'сад'ат / ку'пуйут на'ба'зар'і / то'му'що на'них 'дуже на'падає коло'рац'кий жук // (Запис спогадів *Віри Михайлівни Шелякіної*, 1946 р. н., здійснений студенткою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова В. Толмачовою в говірці с. Зелена Поляна Благодатненської сільської громади Первомайського р-ну Миколаївської обл. у 2015 р.; затранскрибувала текст ас-

пірантка кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук.

б) шу^л'іка ка^з'али ра^н'іше / шу^л'іки ^к'аже / про^д'или шу^л'іки / шо^ц'е з^н'ач'іт' ка^п'усти ни^м'а / од^н'е ^л'ис'т'а ни^ў'лад ск^л'ад'ане / ^к'ажут' од^н'і шу^л'іки / а ни^к'упуста // (також із розповідей В. М. Шелякіної).

Вправа 9. Прокоментуйте дисимілятивні зміни в поданих діалектизмах.

^д'охтор, т^р'ахтор, т^р'ахто^р'ист (Поділля, Полтавщина, Слобожанщина, північнокарпатські говірки), т^р'ан^в'аї, ^л'анпа (Поділля, Сумщина), ка^л'і^д'ор, лабола^т'ор'їа, си^к'ли^т'ар (Полтавщина), ка^м'лата – 'кімната', ^й'армалка (Чернігівщина) тощо.

Вправа 10. Поясніть, які фонетичні зміни відбуваються у наведених діалектизмах. Пригадайте, як називається це фонетичне явище? З'ясуйте, як воно відбивається в різних говорах української мови? Доповніть перелік відомими Вам прикладами.

ко^л'опн'і → 'коноплі', ме^д'в'ід' → 'ведмідь', ра^п'уз → 'пазур', ^с'и^в'оротка → 'сироватка', ско^р'ово^д'а → 'сковорода', х^п'ати → 'пхати', х^т'ур → 'тхір', ву^г'урити → 'говорити' тощо.

Література:

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. I. Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі.
URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
URL: <https://archive.org/details/bevzenko1>
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Збірник вправ та завдань. Київ : Вища школа, 1987. С. 18–32.
4. Глібчук Н. М., Костів О. М. Українська діалектологія : підручник. Львів : Піраміда, 2023. 552 с.
5. Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та ін. Київ : Довіра, 1996. 358 с.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009466>
6. Поліщук С. С. Фонетичні й лексико-семантичні ознаки східноподільських говірок середньонадбузького ареалу. *Одеська лінгвістична школа:*

- виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2023. С. 68–77.
7. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19374>
  8. Романченко А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2016. Вип. 23. С. 67–74.
URL : <http://zum.onu.edu.ua/article/view/130029/127139>
  9. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. С. 57–63.
URL: https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialectologya_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
  10. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

Діалектні особливості у морфології, синтаксисі та лексиці

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема 7. Морфологія української діалектної мови (іменник, прикметник, числівник, займенник)

1. Різновиди діалектних відмінностей у морфології.
2. Іменник. Рід, відмінності у роді. Відмінювання. Число іменника. Залишки двоїни.
3. Прикметник. Розрізнення стягнених і нестягнених форм. Ступені порівняння прикметників.
4. Числівник. Відмінності в діалектах української мови фонетичного і морфологічного характеру.
5. Займенник. Давні енклітичні форми. Редупліковані займенникові форми.

Домашнє завдання:

Вправа 1. Прочитайте подані діалектизми. З'ясуйте, які морфологічні особливості українських говірок вони ілюструють, прокоментуйте їх.

п'ідн'ате б'рowo – ‘брова’, *но'ва 'вул'їа* – ‘вулик’, *м'їй 'д'їдо* – ‘дід’, *св'ї'жен'ки'ї гул'їй* – ‘олія’, *м'ї'сити 'добрий' г'рас* – ‘граса’, *мо'їа ком'байна* – ‘комбайн’, *л'їтра го'р'їлки* – ‘літр’, *с'в'їжи' ма'кух* – ‘макуха’, *хитра миш* – ‘миша’, *'добра' ўро'зай* – ‘урожай’, *ота'го ма'н'ун'а 'пуп'янка* – ‘пуп’янок’, *'наша' 'танка* – ‘танк’ тощо.

Вправа 2. Розгляньте подані слова і прокоментуйте відмінності між українськими говорами, які спостерігаються в іменникових формах давального й місцевого відмінків однини першої відміни м’якої групи.

до'лон'ї – на_до'лон'ї, зе'м'л'ї – на_зе'м'л'ї, ри'л'ї – на_ри'л'ї (у діалектах південно-східного наріччя); *до'лони – на_до'лони, зе'м'ли – на_зе'м'ли, р'їли – на_р'їли* (у говорах південно-західного наріччя); *да'лон'їе – на_да'лон'їе, зем'л'їе – на_зем'л'їе, ро'л':їе – на_ро'л':їе* (у діалектах північного наріччя).

Вправа 3. Розгляньте подані діалектизми та прокоментуйте відмінності між українськими говорами, які спостерігаються в іменникових формах орудного відмінка однини першої відміни.

'вули'цейу, зе'м'лейу, до'лонейу, 'вишнейу і 'вишн'ойу (у говорах південно-східного наріччя); *'вули'ц'ойу, до'лон'ойу, зе'м'л'ойу, сви'н'а сви'н'ойу* (у подільських і південноволинських говірках);

Вправа 4. Прокоментуйте, які морфологічні особливості українських говірок ілюструють подані діалектизми.

Форми іменників в орудному відмінку – *зубома, йазы'кома, йар'мома, т'їлома* (у діалектах південно-західного наріччя); *двер'ема, гро'ш'ема, о'ч'ема* (у східнокарпатському говорі); *во'шима, гро'шима, ми'шима* (у поліських говорах).

Словосполучення іменників із числівниками *два / дві, обидві, три, чотири*. Найчастіше це явище спостерігається в південно-західних і північних діалектах: *два коу'ша, два но'жа, дв'ї від'р'ї, дв'ї к'їл'ї, дв'ї ру'ц'ї, дв'ї слов'ї, три ве'р'б'ї, три 'дец'ї, три п'їд'вод'ї, чо'тири си'л'ї, ш'тир'ї йай'ц'ї, ш'тири ко'ров'ї*, меншою мірою його зберігають говірки південно-східного наріччя: *дв'ї від'р'ї, дв'ї п'їд'вод'ї, дв'ї 'хат'ї, три 'баб'ї, три ка'лин'ї, три к'їм'нат'ї, три си'ст'р'ї, чо'тир'ї 'пар'ї, чо'тир'ї ст'їн'ї* тощо.

Вправа 5. Опрацюйте статтю:

Дика Л. В. *Форми двоїни в говірках полісько-середньонаддніпряньського пограниччя. Діалектологічні студії 5: Фонетика, морфологія, словотвір* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. С. 129–134. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95da151e-6893-4803-8d6437fb89d40474/content>

Вправа 6. Пригадайте і запишіть відомі у вашій рідній говірці прикметники на позначення кольору волосяного покриву тварин і пір'я птахів, напр.: *ра'бен'киї би'чок, зу'зул'астий 'когут, попил'аста к'вочка* тощо.

Вправа 7. Пригадайте і запишіть відомі у вашій рідній говірці прикметники на позначення позитивних та негативних рис характеру людини, напр.: *пра'ворний 'парубок, ха'роша 'мама, мор'дата со'с'ідка, 'наглий чо'лов'ік* тощо.

Вправа 8. Прокоментуйте подані форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників. Доповніть запропонований перелік відомими Вам говірковими назвами.

гар'нушчий, стар'ішчий, короч:ий, со'лодчий, ближший, 'ниш:ий, му'лотий, мулу'д'ійий, солод'к'ійий, широчейши, г'ладши – г'ладчейши, над'б'іл'иши, над:об'р'ійий, маї 'добрий, 'вел'ми 'файний, 'моцко злий, фест 'доўгий, к'расиша, крас'ів'іша, лу'ч'іша, 'сама 'луча, 'сам'і най'луч':і та ін.

Вправа 9. Розгляньте та поясніть особливості відмінкових форм займенників, збережених у говірках української мови.

Називний відмінок: *вуон, вуин, вуен, вуїн, вун, вўн, вин, wo'на, wa'на, wo'но, wa'но, wa'ни, wo'n'i; м'їй, м'ї; сеї, 'с'айа, 'с'ойе; 'гетої, 'гетайа; там'тої, там'та, там'те, там'т'ї; 'тийе, 'тийї* та ін.

Родовий відмінок: *за'н'ого, до'його; 'мого, мо'його, мо'його, 'моїї, 'мейї* тощо.

Давальний відмінок: *ми^e'н'ї, м'ї'н'ї, мн'ї, ту'об'ї; до'його, к'їїму; 'мому, мо'йому, мо'йому, 'моїї, мо'її* тощо.

Орудний відмінок: *з'ним, з'їм; з'нейу, з'їейу; му'їїм, мо'їейу, мо'їоу, мо'їеу, мо'ї, мо'їом, 'мейу* тощо.

Місцевий відмінок: *на'їуої, на'їо'му; на'н'її, на'н'ї* тощо.

Вправа 10. Прочитайте записи діалектних текстів. Прокоментуйте форми числівників, збережені в східноподільських та західно-степових говірках. З'ясуйте значення незрозумілих вам слів.

воло'куша / це така / 'с'етка / 'метр'іў двац'іт' і_це / йе / а_кам'байин / йак 'косит пши'ниц'у / л'у'бе зир'но / та_ї ски'дає коп'ки / і_це ми заки'даим / шо_можна зафа'тити і_дес'іт' 'купок тих / нас ш'іс'т' душ це було 'коло воло'куш'і і! // заки'дайім / то'д'і ш'ч'іпл'уїм і_т'агним до_с'тирти // а_тут копни'ки ўже з_нейу роспраў'л'айуц'а // (Запис спогадів *Дар'ї Іванівни Охріменко*, 1932 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Богданове Благовіщенської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

да / була воло'куша // це // е // була там така само'робна воло'куша // н'е / ну_була / т'ракторна була // е // це два т'рахтори / на_тро'сах / там так'і ці жи'л'із'ні рож'ни / це wo'на зайі'жайе / а_ком'байни коли / и / скирду'вали со'лому роски'дали на_куп'ки / по_пол'ах // то_в'ід'возили ці с_цими со'ломокоп'н'іт'іл'ами / пулма'нами / а_то були воло'куш'і // ки'дали со'лому на_куп'ки / а_то'д'і за'ходе 'цейу воло'куш'уїу два т'рахтори / там 'коло 'ного ш'тир'і чи_п'йат' чолов'ік зах'вачуїут' / там 'дес'іт' / дв'і'нац'іт' / п'йат'нац'іт' куп і_т'анут до_скир'ди / а_коло скир'ди ўже wo'ни йо'го скла'даїут і_віт'агаїут п'рамо на_скир'ду // 'віт'анули то ўже т'рактором / т'рактор с'т'агнуў ту воло'кушу / росп'равили там х'лопц'і ц'у со'лому / та'ке було // ...ше_ї були 'к'ін'с'к'і ці воло'куш'і // та'к'і зах'ват'ували wo'ни три / купки // захва'тиў і_дв'і 'пар'і 'конї // а_то було / йак плоти два / а_ми прижи'мали та'к'і / йак / три ш'туки / йак дра'бини / та'к'і три дра'бини / і_це ми зах'ват'уїим цих ш'тир'і 'купки // (Запис спогадів *Владислава Трохимовича Губрія*, 1940 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Мечиславка Благовіщенської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

і_дут два т'рактора / два тро'са і_та'к'і / 'чуйиш / і_та'к'і цеї / йа об'яс'н'айу! // два тро'са / два т'рактора / ну_так по_метр'іў сто 'или сто п'ійі'с'ат / і_дут / 'куч'і ком'байни с'тавили / ну / іс_ц'ого с_ком'байни ни_були ізм'іл'чат'іл'ом / а_просто / ки'дали 'куч'і і_їде по_пол'і / ос'о два т'рактора / там сто / сто п'ійі'с'ат 'м'етроў / тут та'ко два тро'са і_т'анут / о'це називалас'а воло'куша // в'ін дв'і / три /

ч'ітири / п'ят' / 'дес'іт' с'кирд'іў / ну / ниви'личких уз'аў / і по'том до ви'ликої скирд'и п'іт':аг'нуў / о'це називайиц'а воло'куша // (Запис спогадів *Володимира Івановича Діордієва*, 1955 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Калмазове Вільшанської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

вис'івали 'жито 'ранче / особ'ливо / вис'івали / ну 'рок'іў д'вац'іт' то'му на'зад / 'ето 'саме / та ни д'вац'іт' / 'даже / йа ўже на 'п'ен'с'ійі / це / із 'дв'іс'т'і 'першого / шо 'це / три'нац'іт' 'рок'іў / ну / ше 'дес'іт' 'рок'іў то'му на'зад на 'корм ско'тин'і / коли ско'тини було / ну / ху'доби було / ба'гато ў госпо'дарств'і / о / та ї вис'івали на 'зи'леній корм / а 'жито 'перше / wo'но п'ід'і'малос'а і 'йо'го за три / п'ят' д'н'іў с'кос'ували і кор'мили // (Запис спогадів *Василя Прокоповича Процишина*, 1941 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Хащувате Гайворонської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.);

п'іт' 'час в'і'ни / йа дово'йен:ій / та ї йа з'найу / йа ста'рій у'же / ста'рій / ста'ра л'у'дина / ми'н'і ўже 'с'ем'іс'ат с'ім 'рок'і // йа ста'рій / йа с' 'триц'іт' диў'йатого 'року... // (Запис спогадів *Петра Івановича Богдана*, 1939 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Чаусове Друге Первотомайської громади Первотомайського р-ну Миколаївської обл. у 2015 р.).

Література:

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. І. Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі.
URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Збірник вправ та завдань. Київ : Вища школа, 1987. С. 18–32.
3. Дика Л. В. Форми двоїни в говірках полісько-середньонад-дніпрянського пограниччя. *Діалектологічні студії 5: Фонетика, морфологія, словотвір* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. С. 129–134.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95da151e-6893-4803-8d64-37fb89d40474/content>

4. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19374>
5. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. С. 80–90, 112–115. https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialectologiya_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема 8. Дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, частка

1. Дієслово. Строкатість дієслівних форм. Форми інфінітива в різних діалектах.
2. Відмінності поміж діалектами в оформленні зворотних дієслів. Зворотні дієслова.
3. Особливості дієвідмінювання дієслівних форм. Теперішній, минулий та майбутній часи. Способи дієслівних форм.
4. Прислівник у діалектній мові.
5. Прийменник, сполучник, частка в говорах української мови.

Домашнє завдання:

Вправа 1. З'ясуйте, які діалектні риси дієслівних форм збережені у вашій рідній говірці. Проілюструйте відповідні граматичні явища прикладами.

Вправа 2. Прокоментуйте вимову закінчення *-ється, -ються* в дієсловах 3 особи однини і множини та 2 особи однини теперішнього часу.

ўй'ец':а, ўй'ажиц'а, коло'сиц'а, 'с'ійиц'а, 'косоц'а, зби'райиц'а, за'пил'уйиц'а, нали'вайиц'а, скла'дайиц'а, ш'ч'інл'уйиц'а, ку'сайиц'а, см'і'йиц':а та ін., скажімо, *йе фа'сол'а / шо_ви^{el}нец':а / шо_ўй'ец'а* // (с. Осички Савранської громади Подільського р-ну Одеської обл.) тощо.

Вправа 3. Прочитайте текст, знайдіть у ньому дієслівні форми і прокоментуйте їх.

'б'іл'ше ка'зали пр'адиwo / аwoно д'ілилоc'а нап'лоск'ін' і'мат'ірка // таї це п'лоск'ін' / woна цвiте ра'н'іше // таї так виби'райт п'лоск'ін' // йа ў'дома буў / ше р'іс / ту'ди дал'ше ў'верх жиў / то пома'гали 'мам'і / ну ў'ого мо'чити // це мо'чити / а'то'д'і / ди'вис' / йак 'л'уди нарoб'л'алис'? // ш'мат'а / с'п'ід'н'е ш'мат'а / ди'с'атка / три'нац'атка / три'нац'атка / це т'реба б'рати то'нен'ку 'ниточку / то'нен'ку / п'ратка була і на'ту п'ратку / ма'хайиш но'гойу / woно к'рутиц'а вири'тено там / а'ти то попус'кайиш / ни'си'д'іли / ни'с'пали / а'ўста'вали ў'дoсв'іта п'расти / ў'ста'ваї! / вста'ваї п'расти / гаї'да! // а'чо'го? / а'пото'му'шо / це'ж ни'ў'с'о / зрoбили о'дин раз ни'будиш 'шити з'н'ого то ш'мат'н'а / а'т'реба й'ого ше б'ілити // ма'чайут / бо'йа ше / ше ни'раз ц'у проци'дуру ро'биў / бо ў'нас п'ят' х'лопц'іў було а / а'д'в'і д'іўки / о / таї д'іўки с'тарш'і були / пов'ід:авали / од'н'і х'лопц'і / да'ваї / начи'наймо о'це ро'бити / і'ди п'радиwo мо'чити / ну / скл'аў с'уди / ту'ди / таї чирпа'ком при'кидаў бо'лотом / ну / а'там 'мокне ў'же / а'йак ў'же хара'шо в'ід'іл'айиц'а ў'же в'іт'ого / в'ід'штурпа'ка чи'йак й'ого називали ц'і / таї у'с'о / а'то'д'і 'сохне / а'то'д'і т'іпати й'ого / сп'іц'ал'на ба'тел'н'а була с'таким дириў'йаним 'мечиком і'о'то ту'ди / о / 'боже! / нарoб'л'алис'а стар'і 'л'уди / 'дуже нарoб'л'алис'а / 'дуже нарoб'л'алис'а // (Запис спогадів Григорія Кириловича Чирки, 1929 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Мечиславка Благовіщенської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл. у 2015 р.).

Вправа 4. Прокоментуйте подані нижче форми дієслів 3 особи однини теперішнього часу.

'йіздит', напр.: йіздо'вий / шо на'woз'і 'йіздит' / 'к'ін'ми // (с. Осички Савранської громади Подільського р-ну Одеської обл.), 'йіздит, напр.: таї то'д'і ў'же 'йіздит ше й'іден йіз'довий... // (с. Богданове Благовіщенської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл.); 'йізде, к'руте, к'рутит, к'рутит', 'робе, 'робит, си'дит, си^{el}дит', 'ходе, 'ходет, 'ходить' (говірки подільського, середньонадніпрянського, степового та ін. говорів); 'носет', 'ходет', 'робет' (подекуди в середньочеркаських говірках); не'сет', 'дума, зна, пи'та, с'луха (слобожанські, полтавські говірки та ін.); 'ходи, 'носи, п'роси (східнокарпатські і буковинські говірки) тощо.

Вправа 5. Прокоментуйте подані нижче форми дієслів 2 особи множини наказового способу: *i'd'it, nu'ka'z'it, nus't'it* тощо. Які форми наказового способу відомі у Вашій рідній говірці?

Вправа 6. Прокоментуйте подані нижче форми дієслів 1 особи однини теперішнього часу.

gro'mad'u, ma'rud'us'a, na'wod'u, pri'ход'u, 'voz'u, 'laz'u, 'kos'u, 'nos'u, 'sad'u, si'd'u тощо, напр.: а ти пер проса ни ма / та ї йа ма руд'ус'а // попири сапувала ўс'о // (с. Жакчик Заваллівської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл.); ну це ланко'ва / йак'шо ў нейі два'нац'іт' душ / це при'мер йа на'вод'у / так йак ў нас це бу'ла ланка // (с. Покровське Гайворонської громади Голованівського р-ну Кіровоградської обл.) та ін.

Вправа 7. Прокоментуйте подані нижче форми дієприкметників, збережені в українських діалектах. Доповніть перелік подібними словами, відомими у вашій рідній говірці.

'zabrat'ij, z'moluit'ij, k'vas'anij, na'bilij, na'pilij, n'id'ved'anij, s'kos'anij, spl'et'anij, s'n'ivac'ij, stoj'ac'ij тощо.

Вправа 8. Прокоментуйте подані нижче форми дієприслівників, збережені в українських діалектах. Доповніть перелік подібними словами, відомими у вашій рідній говірці.

'leza, 'lezac'i, s'toja, s'tojac'i, 'ход'а, 'ход'ачи, 'ходичи, s'idajuc'i, sid'ic'i, s'n'ivajuc'i тощо.

Вправа 9. Прочитайте текст, зверніть увагу на дієслівні форми та прислівники, а також прийменники, сполучники й частки, і прокоментуйте їх.

а це / йак ти 'косиш / та ї на п'ятку // 'коло к'іс':а ц'а 'ручка і'во'но ко'са // (Ниурова В. К.) // 'косиш / та ї / ди'ви / та'ко 'косиш / це 'р'і'уно / а 'йак та'ко при'жи'маи'еш / це на п'ятку // йа ко'сила! // 'гет'і 'поле ко'пала / ди'тино! // ко'пали // во ў'ремн'а голо'доўки 'гет'і ко'пали ми 'поле // ва'рили на 'пол'і / ко'тол / н'і'якої н'і'за'жарки / н'і'кар'тоши'чки / н'і'чого // і'це стої'мо ў 'гочи'р'ід' і'напи'сали на 'бо'маз'і / д'в'іс'ці грам / це да'вали х'л'іба // 'важи'ели і'да'вали // а ў'кот'лі 'тому н'і'кар'тошки / лиш кру'пичка / н'і'за'жарували /

н'ічого // і́це / йак'шо не́ викона́ў 'норми / п'ят' 'сотих нада́вали 'норму ко́пати 'пол'а і́ми ко́пали // та́ї / йак'шо не́ викона́ў д'в'іс'ці́ грам не́ полу́чайіш хл'і́ба // лиш ту́ йушку 'випи́ў / ота́ке // (Лі́віцька О. З.) // а́ йак'шо с'то́бойу по-ха́рошому та пова́риха / то́ за́чепит 'кашки 'тойі / а́ йак не́ / то́ са́мойі wóдички // 'бе́ўку ту // (Ниуро́ва В. К.) // wóно́ ж кру́па ўс'і́дайц'а / а́ wóна не́ в'а́жайе ти́бе там чи́шо / з'верха ў́з'ала йуш'ки / хот' пі́й й'їі // а́ йак'шо йа с'то́бойу ха́роша / то́ wóна нас'п'ід не́рне / там кру́па о́с'іла / та́ї та́ке // о́ї / сти́пан глу́хий ка́заў / йа ти́бе ў́топл' ў́кот'лі! // wóна йо́му ў́л'ала 'йуши́чки 'цейі / а́ в'ін 'диви́ц'а / 'диви́ц'а / 'каже / йа сам се́бе 'бачу у́н'їі / ў́т'їі 'йушці́ // тут жи́ш кру́пи не́ма / лиш 'жалко / шо́ л'уди / 'каже / сто́ят у́с'і за́цим 'супом / а́ ти 'воду да́єш // йа́б ти́бе 'кину́ў / 'каже / 'зараз би́ ў́цеі́ кие́п'яток і́мат'уку́ваў // о́: / бу́ло // 'горе бу́ло // ми / 'дочка / та́ке 'горе пи́ре́жи'вали / шо́ не́ви́но́сима // йак йа / при́мерно / дв'і́ голо́доўки / дв'і́ в'ї́ни / чоло́в'їка ў́били / д'ї́тиі́ д'во́йе / йї́дна ди́тина ро́дилас' 'чири́з два 'м'іс'аці́ / йак в'ін п'і́шоў на́фронт // 'мама ў́же 'вос'і́мди́с'ат ш'і́с'т' год йо́го і́це // і́то́д'і́ г'роши не́ пла́тили н'і на́д'їти / н'і на́ста́рих / о́ // ви д'ї́тиі́ дог'л'адали / то / не́ха́й ти́пер 'д'їти́ вас дог'л'ада́ють // а́ то́д'і́ по́чали да́вати два́нац'і́т' рубл'і́ў 'пен'с'ї́а на́м'іс'ац' // роз'д'ї́ли йї́х // (Лі́віцька О. З.) // з'разу 'в'і́с'ім да́вали / а́ то́д'і́ ў́же два́нац'і́т' // бо́ ма́ма 'в'і́с'ім полу́чали з'разу // (Ниуро́ва В. К.).

Запис спогадів *Ольги Захарівни Лівіцької*, 1917 р. н., та *Валентини Костянтинівни Ниурової*, 1944 р. н., здійснений аспірантом кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова С. Поліщук в говірці с. Слюсареве Савранської селищної громади Подільського р-ну Одеської обл. у 2015 р.

Вправа 10. Пригадайте і запишіть у таблицю вигуки, якими кличуть і відганяють свійських тварин у вашій рідній говірці, напр.:

Назва тварини	Вигуки	
	підкликаємо	відганяємо
корова	на-на! // на / ма́лен'ка!	ге́ї!
свиня	ц'о-ц'о!	а́чу!
кролик	трус'-трус'!	ат'рус'!

Література:

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністріянина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Збірник вправ та завдань. Київ : Вища школа, 1987. С. 59–67.
3. Глібчук Н. М., Костів О. М. Українська діалектологія : підручник. Львів : Піраміда, 2023. 552 с.
4. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Затиски з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19374>
5. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. С. 80–90, 112–115. https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialectologya_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема 10. *Лексика та фразеологія української діалектної мови*

1. Різновиди діалектної лексики.
2. Багатство діалектної лексики, яка стосується спеціальних галузей господарства.
3. Нетермінологічна діалектна лексика.
4. Етнографічні діалектизми.
5. Діалектні словники.
6. Діалектні відмінності у фразеології. Фразеологічна синонімія.
7. Контамінація фразеологізмів.
8. Шляхи виникнення діалектних фразеологізмів.

Домашнє завдання:

Вправа 1. З'ясуйте лексичне значення діалектизмів, доберіть до них синоніми. Уведіть п'ять із запропонованих говіркових назв у контекст.

Бараболя, бздуря, боцюн, вакації, ватра, вуйко, госельня, газдиня, довбак, зайда, кобіта, когут, крумплі, кульчики, мнятка, легінь, плай, раяти, фудулитися, хвасоля, чара, шулупиня.

Вправа 2. Ознайомтесь із діалектизмами на позначення картоплі. Визначте їхній різновид (лексичні, фонетичні, словотвірні). Доповніть указаний перелік відомими вам говірковими назвами.

Бандзóm, бандурка, барабóля, барабóлька, барабу́ля, біб, бу́ля, бўльба, бўльбочка, бўльмані, картóфля, картóплі, картóхлі, картóфлі, картóшка, картóшичка, карчóхі, крómплі, крúмплі, крúмпля, мандабурка, мандебурка, мандибурка, ріпа, ріпка тощо.

Вправа 3. Ознайомтесь із «Картопляною мапою України». Охарактеризуйте її. Вирізнити на ній територіальні та соціальні діалектизми.

Картопляна мапа України

Давай займемось текстом. 10.07.2022.

URL: <https://www.facebook.com/profile/100047313107539/search/?q=Картопляна%20мапа%20України>

Вправа 4. Пригадайте і запишіть говіркові назви на позначення страв із картоплі, напр.: *картофляники, тертюхі, дируні* тощо.

Вправа 5. Випишіть із творів українських письменників 10 лексичних діалектизмів. Поясніть значення вписаних слів, з'ясуйте до якого говору та наріччя вони належать. Обов'язково зробіть посилання на джерела інформації.

Напр.: *То різуха висохне і буде добра поміщена на зиму для корівки [...]. Али чого б їй сюди йти, тутка їхньої землі нима. Хіба за мохулями. Не, Парася знає, що тутика мохулі ни ростуть [...]* [Лис 2016, с. 14].

Різуха – ‘болотяна трава’; *поміщена* – ‘підстилка’; *тутика*, *тутка* – присл. ‘тут’; *мохулі* – ‘журавлина, бруслина’.

Володимир Лис збагачує свої твори діалектизмами західнополіського (волинсько-поліського говору) північного наріччя української мови. Лис В. С. Діва Млинища : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.

Вправа 6. Укладіть перелік діалектних словників української мови (6–12 позицій).

Вправа 7. Опрацюйте наукову статтю:

Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття. *Вісник ОНУ*. Одеса, 2012. Том 17. Вип. 4. С. 5–26. URL : <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/17986/1/5-26.pdf>

Вправа 8. Запишіть діалектні фразеологізми, відомі у вашій рідній говірці, поясніть їхні значення, доберіть до них синонімічні фразеологізми, відомі в українській літературній мові.

Напр., волинські говірки зберігають такі фразеологізми:
холодне і голодне, несхв. – ‘хтось стражденний, недоглянутий’;
не такий старий, як давній, жарт. – ‘старий’;
сто літ в обід, ірон. – ‘старий’ [Васильчишина 2021, с. 29].

Література:

1. Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття. *Вісник ОНУ*. Одеса, 2012. Том 17. Вип. 4. С. 5–26. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/17986/1/5-26.pdf>
2. Васильчишина М. О. Фразеологія волинських говірок / наук. кер. Н. М. Глібчук. Львів, 2021. 95 с. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Vasylchyshyna-FLUM-21.pdf>

3. Генова О. В. Специфіка використання діалектизмів у сучасному художньому дискурсі. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наук. пр. викладачів і студентів [випуск 8] / відп. ред. В. А. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 26–32.
4. Картопляна мапа України. *Давай займемось текстом*. 10.07.2022.
URL: [https://www.facebook.com/profile/100047313107539/search/?q=Картопляна %20мапа%20України](https://www.facebook.com/profile/100047313107539/search/?q=Картопляна%20мапа%20України)
5. Матвіяс І. Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови. *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 37–44.
6. Поліщук С. С. Лексика говірок Середнього Надбужжя в діалектному словнику. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 64–79.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283846/282860>
7. Поліщук С. С. Лексика птахівництва в говорах середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2020. Вип. 27. С. 32–42.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/206467/221767>
8. Поліщук С. С. Найменування садовини в говірках Середнього Надбужжя. *Мовознавчий вісник*. Черкаси : Вертикаль, 2019. Вип. 27. С. 92–100.
9. Поліщук С. С. Фонетичні й лексико-семантичні ознаки східноподільських говірок середньонадбузького ареалу. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2023. С. 68–77.
10. Романченко А. П., Андронатій А. Е. Говіркова специфіка густативів. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 35–43.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283837/282839>
11. Романченко А. П., Каназірська В. А. Говіркова лексика Південної Бессарабії і сучасна українська мова : зіставний аспект. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса : Полипринт, 2021. С. 24–30.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/235515/238280>
12. Як називають картоплю у різних регіонах України: колоритні словечка. *Maximum*: радіо незламних. URL: https://maximum.fm/den-angela-viktora-krasivi-ta-nebanalni-privitannya-dlya-imeninnikiv_n211901

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема 11. Українські наріччя. Українська діалектна мова як складна ієрархія діалектних одиниць

1. Українська діалектна мова як складна ієрархія діалектних одиниць.

2. Північні (поліські) діалекти: межі їх поширення, головні особливості та групування.
3. Південно-західні діалекти: межі їхнього поширення, найважливіші особливості та групи.
4. Південно-східні діалекти: межі їхнього поширення, найважливіші особливості та групи.

Домашнє завдання:

Завдання 1. Підготуйте повідомлення тривалістю до 5 хв. на одну із тем:

1. *Західнополіський (волинсько-поліський) говір* як один із старожитніх діалектів північного наріччя української мови.
2. *Середньополіський (правобережнополіський) говір* як частина північного наріччя української мови.
3. *Східнополіський (лівобережнополіський) говір* як один із трьох діалектів північного наріччя української мови.
4. *Середньонаддніпряньський (наддніпряньський) говір* – генетичне ядро південно-східного наріччя української мови.
5. *Слобожанський говір* як один із новожитніх діалектів південно-східного наріччя української мови.
6. *Степовий говір* як частина південно-східного наріччя української мови.
7. *Волинський діалект* як частина волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
8. *Подільський діалект* як частина волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
9. *Подільський діалект* як частина волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
10. *Наддністрянський говір* як один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови.
11. *Надсянський говір* як частина галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
12. *Покутсько-буковинський (надпрутський) говір* як один із говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови.

13. *Гуцульський (східнокарпатський) говір* як один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови.
14. *Бойківський (північнокарпатський) говір* як частина карпатської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
15. *Закарпатський говір* як один із архаїчних діалектів карпатської групи говорів південно-західного наріччя української мови.
16. *Лемківський (західнокарпатський) говір* як один із архаїчних діалектів карпатської групи говорів південно-західного наріччя української мови.

Завдання 2. Відтворіть побутову ситуацію на запропоновану тему, активно використовуючи діалектизми одного із говорів української мови. Лексичний матеріал для діалогів доберіть із відповідних словників, атласів, книг текстів, монографічних досліджень тощо (див. довідкову літературу).

Теми побутових ситуацій:

Зустріч колежанок у крамниці одягу, на показі мод, у салоні краси тощо.

Побачення легеня та чічки у файному ресторані.

Газда й газдиня пораються на городі або в саду, вправляються тощо.

Онуки приїхали в село до дідуся та бабусі на вакації.

Вуйко з друзями відпочиває на риболовлі тощо.

Можете запропонувати власну тему.

Література:

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі.
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002501>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
3. Глібчук Н. М., Костів О. М. Українська діалектологія : підручник. Львів : Піраміда, 2023. 552 с.
4. Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 364 с.
5. Каназірська В. А. Риси західностепових говірок. *Загальна та прикладна лінгвістика у колі антропоцентричних наук* : зб. наук. пр. / відп. ред. Н. В. Коч. Миколаїв, 2019. С. 18–21.

6. Каназірська В. А. Назви чоловічих аксесуарів у говірці с. Плахтіївка Саратського р-ну Одеської обл. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наук. пр. викладачів і студентів [випуск 8] / відп. Редактор В. А. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 40–45.
7. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. 168 с.
8. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/19374>
9. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. С. 134–159.
https://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1061/ukrainska_dialectology_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
10. Романченко А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2016. Вип. 23. С. 67–74.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/130029/127139>
11. Романченко А. П., Каназірська В. А. Говіркова лексика Південної Бессарабії і сучасна українська мова : зіставний аспект. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса : Полипринт, 2021. С. 24–30.
12. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми / види завдань	Кількість годин	
		очна	заочна
1.	Підготовка до практичних занять	16	20
2.	Підготовка рефератів з презентацією	6	8
3.	Періодизація вивчення українських діалектів. Найважливіші діалектологічні та лінгвогеографічні праці з української діалектології (Всеволод Ганцов, Іван Верхратський, Йосип Дзедзелівський, Броніслав Кобилянський, Гаврило Шило, Іван Зілінський та ін.). Сучасний етап вивчення українських діалектів	4	6
4.	Архаїчні риси лексики українських діалектів. Різні історичні шари в діалектній лексиці	4	8
5.	Розвиток української школи лінгвістичної географії. Робота над «Атласом української мови» (1984, 1988, 2001). Федот Жилко і українська школа лінгвістичної географії	6	12
6.	Історична основа говорів північного наріччя	4	4
7.	Походження етнонімів «гуцули», «бойки», «лемки»	4	4
8.	Діалектний наголос	4	4
9.	Збір та лінгвістична характеристика фактичного матеріалу говірки населеного пункту, де проживають студенти	6	12
	Разом	54	78

ІНДИВІДУАЛЬНЕ САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ

Варіант 1

Нанесення на контурну карту українських наріч і говорів. Формат А 3, або А 2, або А 1.

Підготовка доповіді про один із діалектів української мови (його поширення, поділ на говіркові групи, особливості на різних рівнях мови). Обов'язково із посиланнями на використані джерела.

Варіант 2

Фіксація, транскрибування та лінгвістична характеристика говіркових матеріалів населеного пункту, де проживають студенти.

Запис діалектних текстів на тему: *«Борщ, вареники, голубці: традиції приготування страв української національної кухні»*.

ПИТАЛЬНИК

для збору говіркових матеріалів на тему:

«Борщ, вареники, голубці: традиції приготування страв української національної кухні»

1. Скажіть, будь ласка, як у Вашій місцевості називають *рідку страву, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ?*
2. Розкажіть, будь ласка, як Ви готуєте *борщ*: які інгредієнти, в якій формі (напр.: *нарізаєте кубиками, подрібнюєте тертушкою* тощо), у якій кількості та в якій послідовності Ви додаєте у страву? Скільки часу у Вас займає приготування *борщу*?
3. Чи відомі у Вашому населеному пункті *різновиди борщу* залежно від інгредієнтів, із яких його готують, напр.: *зелений борщ, холодний борщ* тощо?
4. Із чим Вам найбільше смакує борщ? Із чим Ви зазвичай подаєте його до столу?
5. Скажіть, будь ласка, як у Вашій місцевості називають *невеликі варені вироби, зліплені з прісного тіста і начинені сиром, ягодами, капустою та ін.*?
6. Розкажіть, будь ласка, як Ви готуєте *вареники*? Які інгредієнти потрібно мати, щоб приготувати *тісто для вареників*?

7. Які начинки вареників поширені у Вашій місцевості? Вареники, з якою начинкою, Вам подобаються найбільше? Як Ви готуєте Вашу улюблену начинку?
8. Як Ви зліплюєте вареники: *форма, розмір виробів* тощо?
9. Підкажіть, будь ласка, як краще приготувати вареники, щоб вони не розварилися і не злиплися під час варіння? Коли і в яку воду потрібно кидати вареники, як їх краще помішувати, щоб вони залишилися цілими? Скільки часу їх потрібно варити?
10. Чим Ви змащуєте готові вареники, щоб вони не злипалися? Із чим Ви зазвичай подаєте їх до столу?
11. Скажіть, будь ласка, як у Вашій місцевості називають *страву з м'ясного або іншого фаршу, тушкованого в капустяних листках*?
12. Розкажіть, будь ласка, як Ви готуєте *голубці*, які інгредієнти потрібно мати для цього? Скільки часу у Вас займає приготування *голубців*?
13. Як Ви закручуєте голубці: *форма, розмір виробів* тощо?
14. Чи відомі у Вашому населеному пункті *різновиди голубців* залежно від інгредієнтів, із яких їх готують, напр.: *голубці з капустяного листа, голубці з виноградного листа, голубці з рисом, голубці з гречкою* та ін.?
15. Із чим Вам найбільше смакують голубці? Із чим Ви зазвичай подаєте їх до столу?

Дані про інформанта

Прізвище, ім'я, по батькові:

Рік народження:

Місце народження:

Національність:

Освіта:

Професія:

Місце проживання:

Термін проживання в обстеженому населеному пункті:

Дані про збирача

Прізвище, ім'я, по батькові:

Курс:

Дата запису говіркових матеріалів:

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ІНДИВІДУАЛЬНЕ САМОСТІЙНЕ ЗАВДАННЯ

Варіант 1. Карта та доповідь. Загалом – 25 балів.

Нанесення українських наріч і говорів на контурну карту України – 10 б.

Зміст доповіді – 8 б.

Захист доповіді – 5 б.

Загальний вигляд підготовлених матеріалів – 2 б.

Варіант 2. Збір говіркових матеріалів. Загалом – 25 балів.

Запис говіркових матеріалів на диктофон – 10 б.

Транскрибування записаних текстів – 8 б.

Лінгвістичний аналіз зафіксованих матеріалів – 5 б.

Загальний вигляд підготовлених матеріалів – 2 б.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ

У I томі «Атласу української мови» (1984) представлено загальну фонетичну транскрипцію для запису українського літературного й діалектного мовлення, якою й досі користуються мовознавці для відбиття особливостей вимови діалектоносіїв та створення книг текстів говорів українського діалектного простору.

У 1962 р. на діалектологічній нараді вирішили створити спеціальну комісію, яка б підготувала проєкт єдиної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення. Проєкт транскрипції, вироблений на основі українського й латинського алфавіту, розглянули та схвалили в 1969 р. на черговій діалектологічній нараді, передавши його на доопрацювання й затвердження до Інституту мовознавства. З доповненнями й уточненнями, внесеними співробітниками Відділу діалектології Інституту мовознавства, вчена рада інституту в 1971 р. затвердила цю транскрипцію.

Нова транскрипція української мови орієнтує на детальне відбиття артикуляції звукових виявів фонем літературної мови й діалектів. Система позначень у транскрипції ґрунтується на принципах синтетичності й аналітичності: для кожного звуку є окрема літера, для кожної фонетичної риси – певна діакритика до літери [АУМ 1984, т. 1, с. 9].

Обидві засади транскрипції – синтетичність і аналітичність – більше чи менше виявляються в ділянці як вокалізму, так і консонантизму.

Для позначення голосних, крім літер *i*, *u*, *e*, *a*, *o*, застосовано такі символи:

i^e – звук, проміжний між [i] та [e], але ближчий до [i] (з¹най^{i^e}ш);

i^u – звук, проміжний між [i] та [u], але ближчий до [i] (м¹і^uнⁱ);

uⁱ – звук, проміжний між [u] та [i], але ближчий до [u] (миⁱнⁱ);

u^e – звук, проміжний між [u] та [e], але ближчий до [u] (си^eло);

e^u – звук, проміжний між [e] та [u], але ближчий до [e] (се^uло);

ê – закритий і напружений голосний [e] (д¹ен¹);

eⁱ – звук, проміжний між [e] та [i], але ближчий до [e] (май^{eⁱ}ш);

e^a – звук переднього ряду, підняття низьке підвищене, наближений до [ä] (н¹е^aсу);

â – нелабіалізований голосний [a], пересунений до середнього ряду (с¹âд¹);

ä – нелабіалізований голосний переднього ряду низького підняття (ун¹й¹âт¹);

ǎ – лабіалізований голосний заднього ряду низького підвищеного підняття (н¹р¹ǎўда, ни¹т¹ǎў);

ô – закритий і напружений голосний [o] (сб¹рбч¹ку);

ô – лабіалізований голосний [o], пересунений до середнього ряду (й¹ойкати);

ö – лабіалізований голосний переднього ряду [o], тобто огублений [e] (ой¹öй¹ой¹);

o^y – звук, проміжний між [o] та [y], але ближчий до [o] (ко^yжух);

y^o – звук, проміжний між [y] та [o], але ближчий до [y] (ку^oжух);

ẏ – пересунений у середній ряд голосний [y] (т¹ẏт¹ун);

ÿ – лабіалізований голосний переднього ряду високого підняття (сн¹ÿ);

ie – нелабіалізований дифтонг переднього ряду (л¹ieто);

iê – дифтонг того ж типу, з вужчим, більш напруженим іншим компонентом (л¹iêто);

i^ue – нелабіалізований дифтонг переднього ряду з трохі обниженим першим компонентом (в¹i^uетер);

uⁱe – нелабіалізований дифтонг переднього ряду з дуже обниженим, близьким до [и], першим компонентом (в¹uⁱетер);

ue – нелабіалізований дифтонг з обниженим першим компонентом (р¹уедко);

yo – лабіалізований дифтонг заднього ряду (к¹уот);

yô – дифтонг такого ж типу, пересунений до середнього ряду (л¹yôг);

ÿö – лабіалізований дифтонг переднього ряду (на н'ÿöї);

ÿe – лабіалізований дифтонг середньо-переднього ряду (кÿет);

ÿê – дифтонг того ж типу, але з іншим компонентом вужчої, більш напруженої вимови (кÿêт);

ÿu – дифтонг того ж типу, іншим компонентом якого є голосний [и] (кÿит);

ÿuⁱ – лабіалізований дифтонг передньо-середнього ряду з другим компонентом типу [иⁱ] (кÿиⁱт);

ÿi – дифтонг такого ж типу, але з іншим компонентом [і] (кÿіт);

ÿu^ö – лабіалізований дифтонг середньо-переднього ряду, другий компонент якого проміжний між [и] та [ö] (тÿu^öк);

ÿÿ^ö – лабіалізований передньорядний дифтонг, другий компонент якого проміжний між [ÿ] та [ö] (тÿÿ^öк).

Невиразний, занепадаючий компонент дифтонга позначається відповідно малою літерою, напр.: **ie, i^e, yo, y^o, ye, y^e, yu, y^u** та ін.

Для позначення приголосних, крім літера українського алфавіту, застосовано символи: **w** – губно-губний сонант (¹woÿна), **z** – передньоязиково-зубна дзвінка афrikата (зв¹ін), **ž** – передньоязиково-ясенна дзвінка афrikата (žири¹ло), **r** – задньоязиковий зімкнений дзвінкий приголосний (¹тава), **ɣ** – задньоязичний щілинний дзвінкий приголосний. Так звані нескладотворчі **y** та **i** позначаються відповідно **ÿ** (даÿ), **ï** (гаï).

Пом'якшення приголосних позначається знаком ('), а м'якість – знаком мінуси (') праворуч угорі букви (ш', с').

Для оглушення дзвінких приголосних використовуємо позначення **бⁿ**, а для одзвінчення глухих приголосних – **т^o** та ін.

Довга вимова приголосних і голосних позначається двокрапкою, а напівдовга – однією крапкою після літери (зна¹н':а, маз'у). Дуже ослаблена (зредукована) вимова звуків зображається літерою меншого розміру, що виноситься трохи вгору (с'н'і^e, рад'іс^m, ка^e).

Місце наголосу позначається довгою вертикальною рисою, яка ставиться перед знаком приголосного, що передує голосному наголошеного складу, а коли в наголошеному складі немає попереднього приголосного, то безпосередньо перед літерою голосного (¹муха, го¹дина, арка) [АУМ 1984, т. 1, с. 10].

Одне фонетичне слово показуємо за допомогою знака (˘) між словами (до˘ го¹род'іÿ). Довгу паузу позначаємо двома скісними лініями (//), а коротку – однією (/).

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Теоретичний блок

Завдання 1. Назвіть спільні та відмінні ознаки української літературної та діалектної мов.

Завдання 2. Визначте, для яких наріч української мови властива найбільша діалектна розчленованість і найбільша діалектна однорідність?

Завдання 3. Проаналізуйте один з відомих Вам регіональних атласів української мови, напр.:

Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини : в 2 т. Т. 1 : Фонетика. Фонологія. Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. 314 с.; Т. 2 : Словозміна, службові слова. Чернівці : Прут, 1998. 215 с.;

Дзєндзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області Української РСР (Лексика). Ч. I–III. Ужгород, 1958–1993;

Назарова Т. В. Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті. Київ : Наук. думка, 1985. – 135, [1] с. : карти.

Завдання 4. Складіть тези до статті:

Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку XXI століття. *Вісник ОНУ*. Одеса, 2012. Том 17. Вип. 4. С. 5–26.
URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/17986/1/5-26.pdf>

Завдання 5. Поясніть у чому полягає така морфологічна особливість українських говірок, як *хитання в роді*. Наведіть приклади.

Практичний блок

Завдання 6. Визначте, до якого говору та наріччя належить Ваша говірка? Укладіть словничок діалектних слів говірки Вашого населеного пункту (не менше 25 слів).

Завдання 7. Випишіть із творів сучасних українських письменників десять прикладів соціальних діалектів. Поясніть лексичне значення виписаних слів. Обов'язково зробіть посилання на джерела інформації.

Напр.: *Мене влаштувала та кількість бабок, яка в мене була* [...] [Жадан 2004]. *Бабки* – ‘гроші’. Жадан С. В. Деш Мод : роман. URL: http://ukrbooks.com/ua/Depesh_Mod/

Завдання 8. Прокоментуйте варіанти фонем / o / та її еквіваленти в наголошеній та ненаголошеній позиціях в говірках українського діалектного континууму.

Полтавські говірки, напр.: *году¹вати, го¹ст¹у¹вати, гу⁰лубка, зо¹зула, ко¹жух – ко¹жух – ку¹жух, то¹б¹і* тощо; середньочеркаські говірки, напр.: *гу⁰с¹тук, ¹мишо¹йу, со¹б¹і, ту⁰б¹і* тощо; західностепові говірки, напр.: *бо¹у¹тун, вус¹т¹ук, го¹ду¹вати, ¹жолуб, шулу¹шин¹а* тощо; східноподільські говірки, напр.: *бо¹у¹тун, г¹лино¹йу, го¹ду¹вати, ¹жолуб, ко¹н¹ушн¹а, муту¹зок, то¹пор, с¹кат¹раго¹йу* тощо; південно-волиські говірки, напр.: *гуру⁰бец¹, мулу⁰ко, пу¹лова, на¹до¹лон¹ах* тощо.

Завдання 9. За картами № 33–35 «Атласу української мови» (2001) (III том, II частина) з’ясуйте поширення в українському діалектному континуумі протетичних [г], [в] перед [о].

Завдання 10. Прочитайте текст № 7, у якому збережено зразок діалектного мовлення говірки с. Денисовичі Поліського р-ну Київської обл. (запис здійснений у с. Трубівщина Яготинського р-ну Київської обл. у серпні–вересні 1994 р.). Охарактеризуйте фонетичні риси вокалізму та консонантизму вказаної говірки.

Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та інші. Київ : Довіра, 1996. С. 31–37.
URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009466>

Поясніть значення подібних книг текстів для українського мовознавства, для української історії, культурології, етнолінгвістики тощо.

Завдання 11. Розгляньте діалектизми, збережені в говорах Середнього Надбужжя, і поясніть, у чому полягають особливості запропонованих варіантів кількісних числівників. Наведіть подібні приклади.

¹дес¹ім', два¹нац¹ім' і дв¹і¹нац¹ім', ч¹и¹тирнац¹ім', п¹ят¹нац¹ім', ш¹іс¹нац¹ім', с¹ім¹нац¹ім', д¹вац¹ім', т¹риц¹ім' тощо. Напр.: *т¹риц¹ім' с¹ноп¹і¹ / це пі¹ копи //; йе ¹ш¹іс¹т¹ метр¹і¹ плух / а¹йе два¹нац¹ім' метр¹і¹ //* тощо.

Завдання 12. З'ясуйте, які діалектні відмінності на рівні морфології самостійних частин мови збережені у вашій рідній говірці. Проілюструйте відповідні граматичні явища відомими вам діалектизмами.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет, завдання і значення діалектології.
2. Поняття про соціальні і територіальні діалекти.
3. Говірка, говір та наріччя.
4. Мова і діалекти на різних етапах суспільно-історичного розвитку.
5. Історія діалектного членування української мови.
6. Діалекти і літературна мова.
7. Методи збирання діалектного матеріалу.
8. Українські діалектологічні атласи й словники.
9. «Атлас української мови» (1984, 1988, 2001) – значення, специфіка.
10. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму: голосні фонемі та їхня реалізація в різних наріччях.
11. Явища вокалізму (*афереза, вставні голосні, гіперичні явища*).
12. Загальна характеристика українського діалектного консонантизму: приголосні фонемі та їх реалізація в різних наріччях.
13. Явища консонантизму (*протетичні приголосні, метатеза*).
14. Діалектні відмінності в наголошуванні форм слів.
15. Різновиди морфологічних діалектних відмінностей іменника.
16. Діалектні відмінності у категорії роду та числа.
17. Відмінювання іменників.
18. Прикметник. Розрізнення твердої та м'якої основ прикметників у різних українських діалектах.
19. Ступені порівняння прикметників, особливості відмінювання.
20. Числівник. Відмінності в діалектах української мови фонетичного і морфологічного характеру.
21. Займенник. Редупліковані займенникові форми, займенники-артиклі.
22. Дієслово. Форми інфінітива.

23. Особливості дієвідмінювання.
24. Зворотні форми дієслова в говорах.
25. Дієприкметник і дієприслівник у говорах української мови.
26. Діалектні синтаксичні відмінності.
27. Діалектні відмінності в словосполученні.
28. Особливості структури простого речення.
29. Особливості структури складного речення.
30. Сполучники у підрядних реченнях.
31. Склад діалектної лексики з погляду її походження.
32. Історичні нашарування в діалектній лексиці.
33. Найважливіші семантичні групи діалектної лексики.
34. Особливості діалектної лексики: типи діалектизмів.
35. Склад діалектної лексики з погляду її походження.
36. Історичні нашарування в діалектній лексиці.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Методи поточного контролю: усне опитування, оцінювання виконання індивідуальних самотійних завдань, оцінювання доповідей, оцінювання творчих робіт; *методи періодичного контролю:* підсумкові модульні контрольні роботи у вигляді тестових завдань після вивчення кожного змістового модуля; *підсумковий контроль* – залік.

Критерії оцінювання самотійної роботи:

Відмінно: студент глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань і сутність практичних завдань, використовуючи при цьому базову та додаткову літературу; робить самотійні й аргументовані висновки, самотійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених завдань; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самотійній роботі та ініціює нові шляхи їх виконання.

Добре: студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та аналізу фактичного матеріалу, використовуючи при цьому переважно базову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини й аргументації; самотійно аналізує навчальну інформацію, але припускається окремих неточностей та незначних помилок; правильно вирішує більшість тестових завдань.

Задовільно: студент відтворює певну частину навчального матеріалу, орієнтується в його основних теоретичних поняттях, висвітлених у базовій літературі; має елементарні, нестійкі навички виконання завдань; правильно вирішує половину тестових завдань.

Незадовільно з можливістю повторного перескладання: студент володіє навчальним матеріалом поверхнево і фрагментарно (без аргументації й обґрунтування); не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; під час відповіді припускається суттєвих помилок; правильно вирішує окремі тестові завдання за допомогою викладача.

Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни: студент не володіє навчальним матеріалом; виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача Терміни виконання завдань: корегуються відповідно до затвердженого розкладу занять.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Розподіл балів, що присвоюються студентам

Поточний контроль										Залік	Сума балів	
Змістовий модуль № 1			Змістовий модуль № 2			Змістовий модуль № 3						Індивідуальне самостійне завдання
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T10	T11	25	20	100
3	3	3	4	4	4	3	3	3	3			
Контрольна робота за ЗМ 1 – 6			Контрольна робота за ЗМ 2 – 6			Контрольна робота за ЗМ 3 – 10						
Разом за ЗМ 1 – 15			Разом за ЗМ 2 – 18			Разом за ЗМ 3 – 22						

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100 балів	A	Відмінно	зараховано
85–89 балів	B	Добре	
75–84 бали	C	Задовільно	
70–84 бали	D		
60–69 балів	E	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
35–59 балів	FX		
0–34 бали	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Березовська Г. Г. Українська діалектологія : навч. посіб. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 154 с.
2. Глібчук Н. М., Костів О. М. Українська діалектологія : підручник. Львів : Піраміда, 2023. 552 с.
3. Гримашевич Г. І. Українська діалектологія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 172 с.
4. Монахова Т. В. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 128 с.
5. Матвіяс І. Г. Особливості лексики і фразеології в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 67–79.
6. Панцьо С. Є. Українська діалектологія: практикум : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2013. 132 с.
7. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. 191 с.
8. Сердега Р. Л., Сагаровський А. А. Українська діалектологія : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.
9. Торчинська Н. М. Українська діалектологія : навч. посіб. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2017. 158 с.

Додаткова

10. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
11. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Збірник вправ та завдань. Київ : Вища школа, 1987. 127 с.
12. Березовська Г. Г. Східноподільські говірки в контексті подільського говору. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. Умань : Візаві, 2012. Вип. 3. С. 8–14.
13. Бондар О. І. Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття. *Мова: структура, суспільство, культура* : зб. наук. статей [до 60-річчя з дня народження проф. Бондаря Олександра Івановича]. Одеса : ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2012. С. 127–142.
14. Генова О. В. Специфіка використання діалектизмів у сучасному художньому дискурсі. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наук. пр. викладачів і студентів [випуск 8] / відп. Редактор В. А. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 26–32.
15. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. думка, 1990. 270 с.
16. Гриценко П. Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2015. С. 100–118.
17. Гриценко П. Ю. Мова у просторі: від картографування до ареалогії: монографія. Київ : КММ, 2017. 438 с.

18. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. *Поділля: історико-етнографічне дослідження*. Київ : Доля, 1994. С. 74–81.
19. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 452 с.
20. Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 364 с.
21. Дика Л. В. Форми двоїни в говірках полісько-середньонадніпрянського пограниччя. *Діалектологічні студії 5: Фонетика, морфологія, словотвір* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. С. 129–134.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95da151e-6893-4803-8d64-37fb89d40474/content>
22. Ігнатенко Д. А. Типологія форм і динаміка українських говірок Півночі Молдови [Текст] : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2015. 320 с.
23. Каназірська В. А. Риса західностепових говірок. *Загальна та прикладна лінгвістика у колі антропоцентричних наук* : зб. наук. пр. / відп. ред. Н. В. Коч. Миколаїв, 2019. С. 18–21.
24. Каназірська В. А. Стан вивчення західностепових говірок. *Арватівські читання – 2019* : зб. наук. праць. Ніжин, 2019. С. 45–48.
URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2019/arvat_mat_2019.pdf
25. Каназірська В. А. Назви одягу як об'єкт діалектологічних досліджень. *Прикладна лінгвістика 2019 : проблеми і рішення* : зб. наук. пр. / відп. ред. Н. М. Філіппова. Миколаїв, 2019. С. 42–46.
26. Каназірська В. А. Назви чоловічих аксесуарів у говірці с. Плахтіївка Саратського р-ну Одеської обл. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наук. пр. викладачів і студентів [випуск 8] / відп. Редактор В. А. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 40–45.
27. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини : монографія. Черкаси : Відлуння, 2000. 265 с.
28. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики : посіб. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 243 с.
29. Матвіяс І. Г. Відображення говорів у мові творів Леся Мартовича. *Культура слова*. 2010. Вип. 73. С. 80–84.
30. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 3–12.
URL: <https://movoznavstvo.org.ua>
31. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 3–9.
32. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 13–17.
33. Матвіяс І. Г. Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова* : наук.-теорет. журн. ІУМ НАН України. Київ, 2006. № 4. С. 45–57.
34. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. 168 с.

35. Мойсієнко В. М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя : підручник. Київ : Академія, 2016. 284 с.
36. Новак О. М., Сенік Г. В. Українсько-болгарський взаємовплив у поліетнічному ареалі межиріччя Дунаю та Дністра. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 53–64. URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283842/282858>
37. Поліщук С. С. Лексика говірок Середнього Надбужжя в діалектному словнику. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 64–79.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283846/282860>
38. Поліщук С. С. Лексика птахівництва в говорах середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2020. Вип. 27. С. 32–42.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/206467/221767>
39. Поліщук С. С. Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу [Текст] : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2017. 375 с.
40. Поліщук С. С. Найменування садовини в говірках Середнього Надбужжя. *Мовознавчий вісник*. Черкаси : Вертикаль, 2019. Вип. 27. С. 92–100.
41. Поліщук С. С. Фонетичні й лексико-семантичні ознаки східноподільських говірок середньонадбузького ареалу. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Видавць С. Л. Назарчук, 2023. С. 68–77.
42. Поліщук С. С. Характеристика говорів середньонадбузького ареалу. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 17–26.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/141316/143772>
43. Романченко А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2016. Вип. 23. С. 67–74.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/130029/127139>
44. Романченко А. П. Українська мова за професійним спрямуванням : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. Частина 1. Одеса : Астропринт, 2012. 92 с.
45. Романченко А. П., Андронатій А. Е. Говіркова специфіка густативів. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : С. Л. Назарчук, 2023. Вип. 30. С. 35–43.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/283837/282839>
46. Романченко А. П., Каназірська В. А. Говіркова лексика Південної Бессарабії і сучасна українська мова : зіставний аспект. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса : Полипринт, 2021. С. 24–30.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/235515/238280>
47. Сенік Г. В. Діалектизми як база творення прізвиськ. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2004. Вип. 8. С. 42–45.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/issue/view/7858/3207>

48. Сенік Г. В., Фоміна Л. Ф. Назви нешлюбної дитини в сучасній українській мові. *Українська мова* : наук.-теорет. журн. ІУМ НАН України. Київ, 2022. № 3 (83). С. 57–72.
49. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : монографія. Харків : Монограф, 2012. 218 с.
URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8352/2/SerdegaMonograph.pdf>
50. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
51. Тищенко Т. М. Принципи укладання словника східноподільських говірок. *Філологічний часопис*. Умань, 2021. Вип. 2 (18). С. 82–90.
52. Харьківська О. В. Лінгвогеографічний аспект дослідження словотвору українських говорів Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2016. Вип. 21 : Ареалогія й ономастика. С. 153–156.
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>
53. Хаценко Л. І. Зміни семантичного наповнення словотвірних типів віддієслівних іменників із суфіксами -иц(я) та -ин(и). *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : ПолиПринт, 2017. Вип. 24(1). С. 225–231.
URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/131381/127710>
54. Хаценко Л. І. Словотвірні особливості діалектної лексики Одещини. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2013. Вип. 20. С. 169–178. URL: <http://zum.onu.edu.ua/issue/view/7864/3213>
55. Adamowski J. Funkcjonowanie tekstów folkloru na obszarze wschodniego pogranicza. *Spotkania polsko-ukraińskie*. Chełm, 2006. S. 75–85.

Довідкова

56. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1 : А–Н. XXIV + 354 с.; Т. 2 : О–Я. 456 с.
57. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1984. Т. 1–3. Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі; 1988. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі; 2001. Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі.
58. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне вид.-поліграф. підприємство, 2010. 420 с.
59. Брилінський Д. М. Словник поліських говірок. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1991. 116 с.
60. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків : Вид-во Харківського університету, 1960. Вип. I. 538 с.

61. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини : в 2 т. Т. 1 : Фонетика. Фонологія. Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. 314 с.; Т. 2 : Словозміна, службові слова. Чернівці : Прут, 1998. 215 с.
62. Гуцульські говірки. Короткий словник / за ред. Я. В. Закревської. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.
63. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області Української РСР (Лексика). Ч. I–III. Ужгород, 1958–1993.
64. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. 2-е вид. Київ, 1987. 300 с.
65. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL : <https://esu.com.ua>
66. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
67. Латта В. П. Атлас українських говорів Східної Словаччини [Текст]; упоряд. З. Ганудель [та ін.]. Братіслава : Словацьке пед. вид-во ; Пряшев : Відділ укр. літ., 1991. 552 с.
68. Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Словник середньонаддніпрянських говірок. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2020. 492 с.
69. Матеріали до словника подільського говору / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 461 с.
70. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса : [б. в.], 1958. 78 с.
71. Назарова Т. В. Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті. Київ : Наук. думка, 1985. – 135, [1] с. : карти.
72. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. Київ : Наук. думка, 1984. Ч. 1 : А–Н, 495 с.; Ч. 2: О–Я, 517 с.
73. Програма для збирання сільськогосподарської лексики говірок Центральної Слобожанщини / укладач : Р. Л. Сердега. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. 40 с.
74. Програма та методичні рекомендації з діалектологічної практики / укладач : Т. Г. Шевченко. Запоріжжя : ЗНУ, 2006. 29 с.
75. Сабадош І. В. Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород : [б. в.], 1999. 103 с.
76. Словник буковинських говірок / ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
77. Словник діалектної лексики Луганщини / за ред. З. С. Сікорської. Київ : Шлях, 2002. 224 с.
78. Словник українських говорів Одещини / за ред. О. І. Бондаря. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 222 с.
79. Словник українських східнослобожанських говірок / уклад. : М. О. Волошинова, К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова та ін. ; заг. ред. К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ : Талком, 2021. 407 с.

80. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
URL : <http://sum.in.ua/>
81. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000.
URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um.htm>
82. Цілуйко К. К. Програма збирання матеріалів для вивчення топоніміки України. Київ, 1962. 20 с.
83. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя : Стат і Ко, 2001. 201 с.
84. Czyżewski F., Sajewicz M. Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Ochoża koło Chełma. *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce. Rozprawy slawistyczne*. 12. Lublin, 1997. S. 45–86.
85. Janow J. Słownik huculski. Krakow : Wyd. Naukowe DWN, 2001. 290 s.

Електронні інформаційні ресурси

1. www.library.edu-ua.net/ – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
2. <http://www.nbuv.gov.ua> – веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
3. <http://www.nplu.org> – веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України
4. <http://www.ukrbook.net> – веб-сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова
5. <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> – веб-сайт «Бібліотеки в мережі Internet»

Навчальне видання

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять із курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література

Електронне практичне видання

Укладачі:

Поліщук Світлана Сергіївна

Сеник Ганна Володимирівна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 27.02.2024. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,0 МБ. Зам. № 2749.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua